

„PIPERÉZŐ” AQUINCUMI HÖLGYEK – Szépségápolás a római korban

R. FACSÁDY ANNAMÁRIA

Az aquincumi ásatások során – akárcsak a provinciában – számos temetkezés feltárására került sor. A sírokban elhelyezett tárgyak a római hétköznapi élet legkülönbözőbb vetületeit világíthatják meg. Egyéb ábrázolások és a római szerzők leírásainak felhasználásával akár olyan „divatos” kérdéseket is lehet vizsgálni, mint az ápoltság, megjelenés, öltözködés kérdésköre. A téma a Római Birodalom egyéb provinciáiban is kutatott, az eredmények összevetése az aquincumi szokások egyediségére vagy általánosságára is fényt derít.

A régészeti feltárás során előkerülő használati tárgyak vallanak a korabeli élet mindennapjainak nehezen rekonstruálható részleteiről is. A sírokban fennmaradt emberi maradványok alapján nehéz ugyan elképzelnünk a hajdani test ápoltságát, a gondosan fésült frizurát, az arc sminkjét, a sírba helyezett „púderos doboz”, illatszeres tégely, tükör, csipesz, fésű azonban árulkodik az egykori test- és szépségápolási igényekről. A római korszak kutatóját a tárgyak tanúságtételén kívül ábrázolások – provinciánkban az éremképek mellett mindekenélőtt a sírkövek reliefjei – és az antik szerzők utalásai is segítik. Bár utóbbiak említési elsősorban a Kr. u. 1–2. században, Róma városában élt tehetős réteg tagjaira lehettek érvényesek, leírásaikat a provinciákban is iránymutatónak vélhetjük. Főként Plautus, Iuvenalis, Martialis, Seneca, Ovidius, Plinius, de még az afrikai származású keresztény egyházatya, Tertullianus megjegyzéseiből is következtethetünk a szépség és egészség megővésére fordított tevékenységre.¹ A férfi szerzők többnyire elítélő véleményével szemben Ovidiusé megértőbb, s bár a festékek egészségkárosító voltára is felhívja a figyelmet, műveiben tanácsokat ad az arc kikészítésére² és a frizuraviseletről³ vonatkozóan. A tárgyilagosságra törekvő Plinius maior *Naturalis Historia*-jában pedig a minden témájára jellemző precizitásával adja meg egyes anyagok kozmetikai használatát, bizonyos szerek receptjét.

1. kép: Faustina maior érem Aquincumból

2. kép: Illatszeres üveg aquincumi sírból

¹ Magyarul elsőként: Szabó Magda: *A római szépségápolás. Bölcsészdoktori disszertáció*, Debrecen, 1940. (Beke Zoltán könyv- és lapkiadóvállalata)

² Ovidius: *Medicamina Faciei Feminae* <http://www.thelatinlibrary.com/ovid.html>

³ Ovidius: *Ars Amatoria* 3, 129–168. <http://www.thelatinlibrary.com/ovid.html>, magyar fordítása: Ovidius Naso: *A szerelem művészete*. Ford. Gáspár Endre. (Budapest: K.U.K. Könyv- és Lapkiadó Vállalat, 2008).

Ovidius óvatosságra intő szavait a divatot követni igyekvő hölgyek – nincs új a nap alatt! – már akkor sem fogadták meg. A szépségideálnak megfelelően fehérített arcbőr érdekében használt krém ólomtartalma sem hatott riasztóan, amit egy Londonban 2003-ban előkevert téglében talált krémmaradvány⁴ kémiai elemzése is megerősít. A hófehér arc volt az alap, amiből a vastag, hangsúlyos szemöldök, a korommal keretezett szem és pirosított száj még jobban kiemelkedhetett. Az arc kikészítése, a make-up komoly művészi munka volt, de nem volt kevésbé idő- és munkaigényes a bonyolult frizurák elkészítése sem. A frizuradivat alakulása a császárnők számára vert érmeken jól nyomon követhető.⁵ A császári ház nőtagjai közül egyesek gyakrabban, mások ritkábban vagy egyáltalán nem változtatták hajviseletüket. A kora császárkorban a frizura hangsúlya a homlok feletti részen volt. A hölgyek csigás loknikkal, ondolált tincsekkel, apró fonatokból körülményesen kialakított, művészi hajkölteményekkel pompáztak a Kr. u. 2. század első évtizedeiben. A 2. század császári asszonyai látványosan egyszerűbb hajviseletet választottak, amikor a korábbi divattal szakítva kontyba fésültették hajukat. A fej sziluettje megváltozott, a haj tömege miatt a fej hátsó része vált hangsúlyosabbá. A 2–3. század fordulóján jellegzetes Julia Domna hatalmas hajkoronája, sisakszerű hajviselete, bár ennek számtalan fésülési módját lehet ábrázolásain megfigyelni. A 3. század folyamán, sőt időnként a 4. században is, a Plautilla által divatba hozott, a fejet szorosan követő, a nyakszirtnél laposan visszahajtott, majd előrevezetett és különböző módon megtűzött frizura változatai készültek.

Az általánosan ismert, a mindenkori császárnők által diktált „birodalmi” divat az aquincumi köemlékeken igen áttételesen van jelen. Az egyes ábrázolások keletkezésében így is segítséget jelent a római módra öltözött hölgyek frizurája, mivel még a kevésbé ügyes kezű kőfaragó is képes volt a korra jellemző hajviselet fontosabb elemeinek megjelenítésére. Faustina maior, Julia Mamaea, Orbiana, Otacilia Severa, Salonina, Mariniana császárnők hajviseletét lehet felismerni.⁶ A sírsztélék szemből ábrázolt portréin azonban nemegyszer nehézséget okoz a nagyplasztikából is ismert frizura beazonosítása, amelyek jellegzetessége éppen oldal- vagy hátulnézetből tűnne ki.

3. kép: a.) Julia Maesa érem Aquincumból b.) Salonina érem Aquincumból

4. kép: Részlet egy aquincumi sírkőről

5. kép: Sírkő részlete Aquincumból

⁴ Evershed, R. P. – Berstan, R. – Grew, F. – Copley, M. S. – Charmant, A. J. H. – Barham, E. – Mottram, H. R. – Brown, G.: Archaeology: Formulation of a Roman cosmetic. *Nature* 432 (4 November 2004) 35–36.

⁵ Alexandridis, A.: *Die Frauen des Römischen Kaiserhauses. Eine Untersuchung ihrer bildlichen Darstellung von Livia bis Iulia Domna* (Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2004) 271; Wessel, K.: Römische Frauenfrisuren von der Severischen bis zur Konstantinischen Zeit, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 61–62. (1946–47) 64.

⁶ Facsády, A.: La représentation de la femme sur les stèles funéraires romaines du musée d’Aquincum (Budapest). In: *Les ateliers de sculpture régionaux: techniques, styles et iconographie. Actes du Xe Colloque sur l’Art Provincial Romain 2007*, eds Gaggadis-Robin, V. – Hermony, A. – Reddé, M. – Sintes C. (Aix-en-Provence – Arles 2009), 683–691. Magyarul: http://www.magyarregeszet.hu/wp-content/uploads/2012/08/Facsady1_nokabrazolasa.pdf

6. kép: Szépségápoláshoz használatos eszközök

A sírköveken néhány, a szépségápolással kapcsolatba hozható tárgy ábrázolása is feltűnik, a szokások rekonstruálásában azonban maguk a tárgyak lehetnek segítségünkre. Keskeny a határ azonban az orvosi⁷ és a kozmetikai célú használat között. A kozmetikumok kikeverésére, a tárolóedényekből történő kiemelésére üvegből, csontból, bronzból készült dörzsbotok, bronz- és csont kanalak, spatulák szolgáltak. Több funkciót is elláttak azok a bronzeszközök, amelyek végeit eltérő módon alakították ki. A kanálszerű mélyedés-sel és olívmag alakú megvastagodással kiképzett botocskák keverésre, kiemelésre és a festékek felvitelére egyaránt alkalmasak voltak. Minden bizonnyal a bronzból készült eszközt a műremeknek beillő arcfestés készítéséhez valamilyen puha, cserélhető, de romlandó anyaggal is bevonták. A fül, a köröm és a fogak tisztítására ugyancsak bronzból vagy csontból készített, speciálisan kiképzett eszközöket alkalmaztak. Ezeket „szettként”, karikára fűzve, övre akasztva magukkal is vihették, a fülkanál, csipesz, körömtisztító, körömrészelő és a fogpiszkáló így bármikor kéznél volt. Eszközök tárolására alkalmas hosszúkás doboz, *theca vulneraria* aquincumi sírból is előkerült.⁸ Az aquincumi Táborhegyen talált múmiatemetkezés egyik melléklete pedig kerek, kőrifából faragott, fedeles dobozka volt. A benne lévő anyag rizskeményítőből és festékanyagul szolgáló, rozsdaszínű növényi pigmentekből állt össze, így minden bizonnyal az eltemetett hölgy „púderes” doboza maradt ránk.⁹

A tisztálkodás befejezése után a bőr ápolására, illatosítására rendkívül sokféle illatos kenőcs, olaj, parfüm, ún. *unguentum* állt a mindezeket megfizetni bíró római rendelkezésére. Tárolásukra alabástrom tartó-

⁷ Zsidi, P.: Doctoring in the border province of the Roman Empire, the relics of healing in Pannonia Inferior and its Governor's seat's, in Aquincum. In: *Ancient Medicine and Pannonia*, szerk. Zsidi P. – Németh Gy. Aquincum Nostrum II. 4. (Budapest: Pro aquinco Foundation 2006), 57–58.

⁸ Hable T.: Újabb sírok az aquincumi katonaváros nyugati temetőjéből (New graves from the western cemetery of Aquincum Military Town). In: *Aquincumi füzetek* 7 (2001) 27. Fig. 4.

⁹ Nagy L.: *Aquincumi múmia-temetkezések* (Mumienbegräbnisse aus Aquincum). *DissPann* Ser. I. Fasc. 4 (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1935), 15–16.

R. Facsády Annamária • „Piperéző” aquincumi hölgyek – Szépségápolás a római korban

kat, változatos formájú üvegeket, csont tégelyeket, sőt, kagylóból készült szelencéket¹⁰ használtak. A toalett készítésének folyamatát vagy végeredményét különböző formájú és nagyságú tükrökben ellenőrizhették. Írott források említenek egész alakot mutató üvegtükröket,¹¹ de léteztek falra szerelt, kézbe fogható, fedeles, dobozos tükrök is. Leggyakoribbak a kézitükrök: kerek és négyzetes, külön készített, díszes keretbe foglalt üvegtükrök vagy csiszolt bronzlapból készült tükrök közül lehetett válogatni. Többnyire temetkezések mellékleteként maradtak ránk, amint erről a szokásról mellékesen már Plinius is megemlékezik.¹²

7. kép: Tükörkeret

AJÁNLOTT OLVASMÁNY:

T. BIRÓ MÁRIA

A római szépségápolás, *Ókor* 2003. II.4. 38–44.

TOPÁL JUDIT

Die Gräberfeld von Aquincum. *Forschungen in Aquincum 1969–2002*, hrsg. P. Zsidi, 161–167. *Aquincum Nostrum II.2*. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 2003.

VIRGILI, PAOLA

Acconciature e maquillage. Vita e costumi dei Romani antichi 7. Róma: Museo della Civiltà Romana, Edizione Quasar, 1989.

WILNER, O. L.

Roman Beauty Culture. *The Classical Journal* 27/1 (1931) 26–38.

¹⁰ Láng, O.: Decorated *Pinctada Margaritifera*: new data to the presence of eastern people in the Civil town of Aquincum? *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (2006). 149–161.

¹¹ Seneca: *Questiones Naturales* 1, 17, 8.

¹² Id. Plinius: *Naturalis Historia* XXXVI. 131.